

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

ZNAČAJAN DOPRINOS PROUČAVANJU USTALJENIH SVEZA MEĐU RIJEČIMA

Aneta Stojić, *Metaforičke kolokacije. Od konceptualizacije do ustaljene sveze*

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2024.

U kontekstu povećanog broja istraživanja koja u novije vrijeme proučavaju uporabu jezika porastao je i interes za istraživanjem kolokacija, koje, kako autorica navodi, zbog svoje idiosinkratičke naravi i dalje predstavljaju otvoreno polje u teorijskom i primijenjenom jezikoslovlju.

Nakon svoje prve knjige o kolokacijama (*Kolokacije – prilog teoriji i praksi*), u kojoj je autorica prikazala pregled različitih teorijskih pogleda na kolokacije te primjenu kolokacija u praksi, svoje je zanimanje usmjerila prema metaforičkim kolokacijama, te je nakon opsežna istraživanja i obrade velika broja zapisa u istraženom korpusu nastala knjiga o kojoj je ovdje riječ, naime *Metaforičke kolokacije. Od konceptualizacije do ustaljene sveze*. Knjigu je u elektroničkom obliku objavio Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci 2024. godine.

Riječ je o znanstvenoj monografiji, koja se, strukturno gledajući,

sastoji od sedam poglavlja grupiranih u dvije cjeline. Prva je cjelina teorijski usmjerena te pruža okvir unutar kojega će se u nastavku analizirati jezični materijal, a druga je praktična i u njoj se provodi analiza korpusa, točnije, prethodno prikazani opisi sintagmatskih sveza, teorija konceptualne metafore i odabrana metodologija primjenjuju se na metaforičke kolokacije kojima je jedna sastavnica imenica iz semantičkoga polja *vrijeme*, a cilj je takva postupka utvrditi načela funkcionalnog učvršćivanja dvaju leksema u kolokacijsku svezu.

Na samom početku teorijski orijentirane cjeline autorica se osvrće na povijest istraživanja semantičkih odnosa među riječima – konkretno, govori o udruživanju riječi u ustaljene sveze, pa tako kreće od začetaka strukturalističkih promišljanja o jeziku, koja su fokus usmjerila na sinkronijski jezični aspekt, odnosno od de Saussureove tvrdnje da jezični

znak svoju vrijednost dobiva upravo na temelju prisutnosti drugih jezičnih znakova. Njegov učenik, Charles Bally, nastavlja i produbljuje njegove ideje, posvećujući se upravo istraživanju čvrstoće, tj. stabilnosti veza među pojedinim riječima, i to u kontekstu proučavanja afektivnih izraza u jeziku (frazema) u odnosu na izraze čije međusobno povezivanje pokazuje manji stupanj afektivnosti, odnosno ekspresivnosti. Autorica nadalje opisuje jezična istraživanja koja su u tom smislu provodili Walter Porzig i Eugenio Coseriu, pri čemu je potonji bitno dublje ušao u analizu semantičkih odnosa u ustaljenim svezama te je formulirao koncept leksičke solidarnosti, iz kojega proizlaze selekcijske restrikcije, odnosno ograničenja leksičkoga kombinacijskog potencijala. Pri svjesnu kršenju restrikcija toga tipa ponekad se događa prijenos značenja poput metafore, metonimije ili personifikacije. Problematikom se restrikcija pri udruživanju riječi u ustaljene sveze nadalje bavila Elisabetta Ježek, koja smatra da postoje tri vrste restrikcija (konceptualno/ontološki uvjetovane restrikcije, leksičke restrikcije koje se temelje na semantici i leksičke restrikcije koje se temelje na uporabnim konvencijama) te da kršenje svake od njih dovodi do različitih učinaka, odnosno do proturječja ili nesklada na leksičkoj, semantičkoj ili konceptualnoj razini.

Na povijesni se pregled bavljenja svezama među riječima nastavljaju promišljanja o semantičkim aspektima kolokacijskih sveza – naime, kako se pokazalo pregledom literature, uz uzimanje u obzir čestotnosti supojavljivanja određenih riječi kao kriterija za određivanje predstavlja li neka sveza kolokaciju važni su i semantički kriteriji. Semantička je kohezivnost nadalje iznimno važna za razlikovanje kolokacija od slobodnih sintagmi, te autorica detaljno govori i o kriterijima pomoću kojih je moguće razlikovati te dvije vrste povezanosti među leksemima.

Osim navedenoga za nastanak je kolokacija, ali i ostalih, manje kohezivnih veza među riječima, ključna i konceptualizacija, što je posebice uočljivo u međujezičnoj usporedbi. Autorica kao ilustraciju navodi primjer *okorjeli neženja*, pri čemu se prvom sastavnicom priziva mentalna slika nečega na čemu se stvorila kora zbog nemijenjanja vlastitih okolnosti, dok isti taj izraz svoju nepromjenjivost u njemačkom jeziku temelji na prizivanju slike duboke usađenosti u meso (*eingefleischt*).

Poseban tip povezivanja predstavljaju oni višedečlani izrazi u kojima jedna sastavnica iskazuje metaforičnost. Oko takvih izraza još uvijek ne postoji ni terminološka ni definicijska usuglašenost u postojećoj literaturi, a upravo su oni težište analize u ovoj monografiji. Autorica navodi

kako je tek nekolicina autora takvu vrstu izraza, odnosno kolokacija s metaforičkom komponentom, prepoznala kao podvrstu kolokacija, a ona ih sama naziva metaforičkim kolokacijama. U svrhu prikazivanja načina na koji metaforičke kolokacije nastaju u jeziku u sljedećem se poglavlju govori o konceptualizaciji jezične stvarnosti, odnosno tematizira se kognitivni pristup značenju.

Na početku trećega poglavlja autorica sažima postojeće teorijske uvide u kognitivne pristupe značenju te opisuje način na koji govornik konstruira značenje putem procesa konceptualizacije. U teoriji kognitivne lingvistike metafora igra ključnu ulogu jer predstavlja iznimno važno načelo strukturiranja, koje je temelj za stvaranje teorije značenja. U skladu s važnošću metaforičkoga načina stvaranja koncepta u nastavku se poglavlja detaljno opisuje konceptualna metafora prema Lakoffu i Johnsonu, a te opise slijedi temeljito bavljenje konceptualnom metonimijom – teorijom koja je upola mlađa od teorije konceptualne metafore, dakle pojavila se tek prije dvadesetak godina. Konceptualna metonimija, poput konceptualne metafore, predstavlja kognitivno-jezični instrument za stvaranje konceptualnih struktura, no za razliku od metafore temelji se na odnosu bliskosti ili kontigviteta, predstavlja jednodomensku koncep-

tualizaciju i njezino je preslikavanje dvosmjerno. U novijoj se kognitivnolingvističkoj literaturi nastoje istražiti dodirne točke između konceptualne metafore i konceptualne metonimije te, iako su te dvije pojave različite, one su međusobno tijesno povezane, pa je tako skovan i pojam *metaftonimija*. Neki su autori u tom kontekstu čak skloni razmišljanju da metaforički prijenos značenja ima metonimijsku osnovu (primjerice Antonio Barcelona, John Taylor, Zoltan Kövecses), što bi impliciralo da su te dvije pojave u hijerarhijskom odnosu. Autorica kao iskaz koji potkrepljuje tu tvrdnju navodi primjer *Treba sam si pregristi jezik* te postavlja pitanje je li riječ *jezik* metonimija za *govor* ili je izraz *pregristi si jezik* metafora koja implicira to da bi bilo bolje da se govornik suzdržao od govorenja.

Jedan od razloga za tvrdnju da su metafore (ili barem velik broj njih) utemeljene na metonimiji jest i taj što metonimija igra odlučujuću ulogu u procesu odabiranja istaknutog dijela određene domene, tj. u procesu profiliranja, a naglašavanje određenog aspekta, uz zanemarivanje drugih, upravo je ono što se događa pri upotrebi konceptualnih metafora.

Nadalje autorica naglašava važnost dijakronijske perspektive pri istraživanju metafore i metonimije navodeći kako su iz teorije Lakoffa i

Johnosona, koja se temelji na sinkronijskom pristupu, isključene leksikalizirane metafore, a metaforički su izrazi općenito rezultat dijakronijskih procesa. S tim u vezi govori o motivaciji značenja, odnosno o tome da se otkrivanjem karakteristika koje su motivirale određeno značenje može adekvatnije objasniti kako je neka izvanjezična pojava dobila svoj naziv. Pritom razlikuje semantičku, sintaktičku, pragmatičku i kognitivnu motivaciju. Motivacijske su veze iznimno važne, one daju smisao povezanosti između oblika i značenja te čine sastavni dio leksika nekog jezika jer, kako tvrdi Lakoff, u jeziku većina značenja nije ni arbitrarna ni konstruirana, već je u određenom stupnju i na različite načine motivirana.

Ovo se poglavlje zaključuje promišljanjima o leksikalizaciji metafore i metonimije te o komunikacijskoj funkciji tih dviju pojava. Komunikacijska je funkcija metafore u osnovi naglašavanje i prikriivanje, odnosno isticanje i zanemarivanje određenih aspekata značenja. Metonimija pak pridonosi jezičnoj ekonomičnosti jer omogućuje reduciranje kompleksnih okolnosti na jedan izraz.

Četvrto poglavlje razmatra adekvatnost pojedinih metodoloških pristupa u kognitivnoj lingvistici te autorica napominje kako deduktivni pristup, koji prevladava u radovima autora teorije konceptualne metafo-

re, kao i u većini ostalih radova koji se njome bave, nije zadovoljavajući jer zahvaljujući svojim introspektivno-intuitivnim metodama dovodi do jednostranih i subjektivnih zaključaka. Neka se novija istraživanja metafora temelje na kombinaciji korpusno utemeljene metode i intuitivne analize primjera dobivenih korpusom jer iako se neki autori (primjerice Alice Deignan) protive oslanjanju na intuiciju, drugi (primjerice Manfred Sailer) navode da je ona nezaobilazna jer predstavlja polazišnu točku u razmišljanju o metaforama.

Problem metodologije prikupljanja podataka uvelike je riješen nastankom elektroničkih korpusa, odnosno zbirke elektronički pretraživih tekstova namijenjenih upravo lingvističkoj analizi. Na taj je način otklonjena subjektivnost procjene i omogućena je objektivnija, kvantitativna analiza pojavnica u realnoj jezičnoj upotrebi. Uz takav računalnolingvistički pristup u analizi metaforičkih kolokacija (i kolokacija općenito) nužno je, dakako, primijeniti i teorijsko-semantički pristup, kojim se utvrđuje smislenost povezanosti među sastavnicama pronađenih primjera.

Različiti zaključci do kojih su došli pojedini autori baveći se istraživanjem kolokacijskih sveza u okviru kognitivnog pristupa – naime različiti s obzirom na utvrđivanje

postojanja kakvih ustaljenih obrazaca te s obzirom na procjenu (stupnja) idiosinkratičnosti kod kolokacija – potaknuli su autoricu na to da se u empirijskom dijelu ove monografije posveti analizi kolokacijske prirode, odnosno načina i razloga nastanka kolokacijske sveze.

To nas dovodi do petog poglavlja, čiji se uvodni dio sastoji od opisa konceptualizacije pojma *vrijeme*, a u drugom se dijelu prikazuje metodologija koju je autorica primijenila pri proučavanju metaforičkih kolokacija unutar semantičkoga polja *vrijeme*.

Pri istraživanju fenomena vremena od ključne je važnosti pitanje kako ljudi konceptualiziraju vrijeme kao apstraktnu kategoriju. Istraživanja su engleskoga jezika pokazala da se vrijeme tumači pomoću prostora (slično kao i u hrvatskom jeziku), koji je perceptivno očigledniji, odnosno da se vrijeme načelno konceptualizira kao objekt i kao kretanje, no postoje razlike među koncepciji vremena u različitim jezicima i kulturama. Autorica u tom smislu napominje da postoje jezici koji u svom morfološkom sustavu ne razlikuju prošlost, sadašnjost i budućnost kao zasebne kategorije, poput primjerice kineskog, te se oznaka vremena iskazuje putem kakva priloga ili konteksta, dok s druge strane postoje jezici koji imaju više vremenskih kategorija od tri navedene, primjerice maorski, koji ih ima de-

set. Takvi će jezici, dakako, pokazivati i različitu konceptualizaciju vremena.

Korpusno je istraživanje u ovoj monografiji provedeno u sklopu projekta „Metaforičke kolokacije – sintagmatske sveze između semantike i pragmatike“, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Hipoteza je istraživanja da postoje ustaljeni obrasci nastanka metaforičkih kolokacija, a ona se ispituje unutar teorijskoga okvira kognitivne lingvistike metodologijom korpusne lingvistike. Autorica se u istraživanju služila mrežnim korpusom *hrWac*, koji predstavlja najveći korpus hrvatskoga jezika te sadržava gotovo 1,4 milijarde pojavnica. Pomoću računalnoga alata *SketchEngine* iz toga su korpusa dobivene kolokacije čije su osnove najfrekventnije imenice u hrvatskom jeziku i njihovi tipični kolokacijski partneri. Iz dobivenog su uzorka potom leksičko-semantičkim pristupom odabrani oni primjeri koji imaju metaforičko značenje. Takvom je selekcijom dobiveno 1177 metaforičkih kolokacija (koje su sve izlistane na kraju knjige), pri čemu se kao najproduktivnija imenica u tvorbi metaforičkih kolokacija iz semantičkoga polja „vrijeme“ pokazala upravo imenica *vrijeme*, potom *dan*, *godina*, *mjesec* i *sat*. U sljedećem su se koraku analizirale metaforičke kolokacije s obzirom na konceptualizaciju vremena

te su se dobivene metafore grupirale prema temeljnoj podjeli Lakoffa i Johnsona na strukturne, orijentacijske i ontološke metafore. Pritom su u korpusu pronađene 22 konceptualne metafore, a najveći ih broj pripada skupini ontoloških metafora, dakle vrijeme se u hrvatskom jeziku najčešće konceptualizira putem ontoloških metafora, i to najčešće putem konceptata VRIJEME JE TVAR i PRESONIFIKACIJA. Autorica je došla do zaključka da se unatoč velikom broju podtipova unutar dobivene 22 glavne metafore svi oni mogu svrstati u dva idealizirana kognitivna modela, naime kognitivni model kretanja i kognitivni model supstancije. Prvi model ukazuje na to da vrijeme doživljavamo kao promjenu stanja, koju pak percipiramo kroz pokrete. Drugi model pokazuje da vrijeme konceptualiziramo kao tvar ili predmet s jasno definiranim granicama, kao što je površina, boja, određena masa i sl. Pronađene konceptualne metafore unutar obaju idealiziranih kognitivnih modela međusobno su povezane, što te modele čini koherentnim sustavima.

Analiza ovako opsežna autentična jezičnoga materijala pruža detaljniji uvid u semantičke procese pri modifikaciji u kolokacijskim svezama, što omogućuje zaključivanje o tome u kojoj su oni mjeri relevantni za sam nastanak kolokacijske sveze. Autorica dolazi do zaključka da ko-

lokacijske sastavnice ne tvore kolokacijsku svezu slučajno, već je ona kognitivno motivirana, iako se ta motivacija pretežno ne uočava iz sinkronijske perspektive. Dakle kolokacije su s jedne strane motivirane semantički, pri čemu semantička motivacija donosi promjenu značenja sastavnica metaforičke kolokacije putem konceptualne metafore. Nadalje autorica zaključuje da osim te motivacije postoje još morfosintaktička motivacija, koja je zaslužna za stvaranje ustaljenih obrazaca koje olakšavaju korisniku jezika verbaliziranje složene mentalne predodžbe vremena, te pragmatička motivacija, koja se odnosi na upotrebu kolokacija u konkretnim komunikacijskim situacijama.

Provedena je analiza dakle s jedne strane adekvatno odgovorila na istraživačka pitanja, a s druge je strane otvorila neka nova pitanja, primjerice kako točno odrediti osnovu razgraničenja slobodnih sveza i kolokacija. Autorica u zaključku pretpostavlja, a to će se pokazati ili opovrgnuti po završetku projekta, da su sve kolokacije u svojoj osnovi metaforičke jer u korpusu nije utvrđen nijedan primjer nemetaforičke kolokacije. Potvrđi li se ta hipoteza, to će biti velik pomak u tumačenju kolokacijske sveze, a time i doista velik doprinos lingvističkoj teoriji. Dakako, tu je hipotezu potrebno provjeriti i proučavanjem kolokacija

u drugim jezicima jer se pretpostavlja da metaforičke kolokacije variraju u međujezičnoj usporedbi, a takva bi analiza konačno mogla objasniti idiosinkratičnost kolokacijske prirode.

Sve u svemu, ova monografija već sama po sebi predstavlja izni-

man doprinos suvremenim istraživanjima kolokacija s posebnim naglaskom na metaforičke kolokacije iz perspektive semantike i kognitivne lingvistike te će sasvim sigurno i koristiti onima koji se već bave tom tematikom i potaknuti neka nova istraživanja iz toga područja.

Nikolina Palašić